

## KOMÜNİTER NAIPLİK: BİYOKÜLTÜREL HAKLARIN TEMELİ<sup>1</sup>

*Kabir Sanjay Bavikatte*<sup>2</sup>

*Tom Bennett*<sup>3</sup>

*Çeviren: Can Turgut*<sup>4</sup>

**Özet:** Biyokültürel hak kavramı bir komünitenin toprakları, suları ve kaynakları üzerinde Naiplik yapması için evvelden beri var olan haklarını tanımlar. Bu haklar uluslararası çevre hukukunca artan bir şekilde tanınmaktadır. Biyokültürel haklar mülkiyetin evrensel olarak ölçülebilir, metalaştırılabilir ve yabancılaştırılabilir bir kaynak olarak anlaşılmasının ötesinde bir sahipliği tanımlar. Makalede ortaya konan tartışmadan anlaşılabilceği üzere, biyokültürel haklar, komünitelerin geleneksel Naiplik rollerini Tabiat ile ilişki içerisinde gerçekleştirmelerini sağlayan kolektif haklar bütünü olarak yerli halkların ontolojileriyle kavranmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** biyokültürel haklar, Naiplik, mülkiyet, çevre, hukuk, Tabiat, yerli halklar, teamül hukuku, emtia, kalkınmayı-aşmış, siyasal ekoloji, kamu, Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Nagoya Protokolü, geleneksel kaynaklar üzerinde haklar

---

<sup>1</sup> Bu makalenin bir bölümü Kabir Sanjay Bavikatte (2014) *Stewarding the Earth: Rethinking Property and the Emergence of Biocultural Rights* (Oxford University Press) kitabının ilk bölümünde yer almıştır.

<sup>2</sup> Birleşmiş Milletler Üniversitesi Sürdürülebilirlik Araştırma Enstitüsü Biyodiplomasi Girişimi Üyesi. On yılı aşkın süre yerli halkların ve yerel komünitelerin toprakları ve kültürlerine ilişkin haklarına odaklanarak çevre hukukçusu olarak çalıştı. Latin Amerika, Afrika ve Pasifik ülkeleri hükümetlerine eş-kurucusu olduğu *Natural Justice* isimli çevre hukukçuları kolektifi ile danışmanlık hizmeti verdi. Erişim ve Fayda Paylaşımı Konusunda Nagoya Protokolü müzakerelerinde Afrika Grubu ülkelerine hukuki danışmanlık verdi. Yine Erişim ve Fayda Paylaşımı konusunda hukuk ve siyaset üretimi için Hindistan, Güney Afrika, Namibya, Butan ve Mikronezya hükümetlerine danışmanlık verdi.

<sup>3</sup> Cape Town Üniversitesi, Kamu Hukuku Bölümü Üyesi. Alexander von Humboldt Araştırma Hibesi kazanmış ve Afrika teamül hukuku, insan hakları ve hukuki çoğulculuk alanında yayınları bulunmaktadır.

<sup>4</sup> York Üniversitesi (Toronto, Kanada) Hukuk ve Toplum Çalışmaları bölümünde doktora adayı, avukat.

## BİYOKÜLTÜREL HAKLARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Çevre hukuku siyasal bir eşikte. İktidarlar, gezegenimizdeki ekolojik krize karşı bir çözüm üretir gibi görünse de, en iyi çözüm yolunun ne olacağına dair arka planda bir muharebe sürmekte.<sup>5</sup> Bu muharebenin savaş alanı ise hukuk.

Temelde, iki çözüm yönteminden söz edebiliriz: birincisi, doğası gereği teknokratik çözümler; ikincisi ise toprak ile uzun süredir bağları olan yerel komünite<sup>6</sup> deneyimlerinden beslenen çözümler.<sup>7</sup> Bu makale ikinci çözüm yönteminin benimsenmesinin, çağımızın ekolojik krizine daha uygun bir yanıt vereceğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, komüniteler tarafından ortaya konan çözüm yöntemlerinin güvenceye kavuşturulması için ‘biyokültürel’ hakların bir araç olarak kullanılması savunulacaktır.

‘Biyokültürel’ hakların uzun bir geçmişi bulunmakta. Birazdan göreceğimiz gibi, komüniteler, akademisyenler ve sivil toplum tarafından Tabiat ile kültürün bütüncül ilişkisinden çıkacak bir yaşamı anlatmak için sıklıkla kullanıldığını söyleyerek başlayabiliriz. Böylesi bir yaşamda biyokültürel hakların, yerli halklar, kabileler ve diğer komüniteler<sup>8</sup> ile florayı, faunayı ve diğer kaynakları da içeren topraklar arasındaki ilişkiselliğini onadığından bahsedilebilir. Akademik yazımda bu ilişki genellikle Naiplik (*Stewardship*)<sup>9</sup> olarak tarif edilmektedir.<sup>10</sup>

<sup>5</sup> Frédérique Apffel Marglin and Stephen A Marglin (ed.), *Dominating Knowledge: Development, Culture and Resistance* (Oxford University Press, Oxford 1990).

<sup>6</sup> Ç.N.: *Community* kavramı birçok şekilde ifade edilebilir. Bunlardan bir tanesi *commun* kökü ile uyumlu biçimde *komünite* olabilir, ki çeviride bu Avrupa-kökenli kullanıma sadık kalınmıştır. Fakat toplum (*ius commune*), cemiyet (*League of Nations*), veya cemaat (*Imagined Communities*) olarak da kullanılmaktadır.

<sup>7</sup> A.g.e.

<sup>8</sup> Bu çalışmada ‘komünite’ kavramı, toprakları ve doğal kaynakları ile güçlü kültürel ve manevi bağları bulunan, toprak temelli bir yaşam güden yerli halklar, kabileci ve geleneksel toplulukları içerecek şekilde kullanılmaktadır. Komüniteler her ne kadar geçişken de olsa ve toplumsal örgütlenme biçimleri etnisite, paylaşılan kaynaklar, ortak çıkarlar ve siyasal yapılar temelli olmak üzere birçok biçimi de içerse, bu çalışmada yaşam biçimleri ekosistem tarafından şekillenmiş insan gruplarını işaret etmektedir.

<sup>9</sup> Ç.N: *Stewardship* kavramı hukukta güvene dayalı ilişki biçimlerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Emanet edilen şeyler üzerinde koruma, kollama ve özen yükümlülüğü doğurduğundan söz edilebilir. Her ne kadar Hristiyan teolojisine, özellikle de Tarsuslu Paul düşüncesine yakınlığı göze çarpsa da, makalede kullanıldığı şekliyle Tabiatın vekilliği kurumuna veya yed-i eminliğe benzerliği itibarıyla Naiplik olarak ifade edilmiştir. Hukukta güven ilişkileri konusunda bkz. Gökçe Çataloluk, *Bir Hukuk Paradoksu Olarak Güven, On İki Levha*.

<sup>10</sup> Kabir Bavikatte and Daniel Robinson, ‘Towards a People’s History of the Law: Biocultural Jurisprudence and the Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing’ (2011) 7(1) *Law, Environment and Development Journal*, 39–51, <<http://www.lead-journal.org/content/11035.pdf>>. Ayrıca bkz. Mikey Salter and Johanna Von Braun, ‘Biocultural Community Protocols: Bridging the Gap Between Customary, National and International Law’, *Effectus Publications* at <<http://www.effectus.com/publications>>; Kabir Bavikatte, ‘Stewarding the Commons: Rethinking Property and the Emergence of Biocultural Rights’ (2011) 7 *Common Voices* 20.

Maalesef, uluslararası çevre hukukçuları bugüne kadar biyokültürel hakların gelişimine ilişkin etraflı bir araştırmada ve bu hakların varlığını tanımak için etraflı çalışmalarda bulunmadılar. Komüniteler tarafından uygulamaya konan hakların birbirlerine çok benzer içerikleri bulunsada, aralarındaki bağlantı daha tam manasıyla gösterilemedi. Tarım, hayvancılık ve toplayıcılık komüniteleri arasındaki görece farklılıklar bu kişi ve grupların davalarının hukukçular tarafından birbirlerinden bağımsız şekilde savunulması sonucunu doğurdu.<sup>11</sup> Aksine, bu davaların özünün aynı olduğundan söz edilebilir ve şu şekilde özetleyebiliriz: var olan bir toprak parçası ve bu toprak parçasına dair atfedilen her şeyin üzerinde şekillenen bir biçim, komüniter Naiplik.

Uluslararası çevre hukuku çalışmalarının kapsamlı biçimde biyokültürel hukuk felsefesi ve içtihadı üretmemesi, siyasal, iktisadi ve komüniter paradigmanın Naiplik etiğini anlamaktan aciz olmasıyla açıklanabilir. Bu paradigmanın temellerini toprağı evrensel olarak ölçülebilir, metalaştırılabilir ve yabancılaştırılabilir bir kaynak olarak gören kapitalist iktisat oluşturmaktadır. Kapitalizm ise, özel mülkiyete, tabiata ve bunlarla ilişkilendirilmiş olan insanlığa dair ortaya çıkan bütün söylemlere etkisi olmuş olan yıkıcı bir iktisadi güç olarak tanımlanabilir.<sup>12</sup>

Bu makalenin amacı, komünitelerin, teamüli toprak sahiplenme biçimlerini muhafaza etmek için güçlendirildikleri zaman çevreyi koruyabileceklerini ve gerçekten fırsat verildiği zaman koruduklarını göstermektir. Ortaya konan bu önermelerin doğruluğunu saptamak için, biyokültürel haklara uluslararası ve ulusal düzlemde can verildiği örnekler incelenecektir. Örneklerin her ne kadar fevkalade başarılı olduğu söylenemese de, hukuk ve siyaset yapıcılarının çevrenin muhafazası için komünitelerin geliştirdikleri çözümleri tanıdığına ve dikkate aldığına dair delil oluşturmaktadır.

İddia birbirleriyle dayanışma halinde olan dört toplumsal ve düşünsel hareket ile desteklenmektedir. Bunlar: kalkınmayı-aşmış söylem;<sup>13</sup> üçüncü kuşak insan

<sup>11</sup> Harry Jonas and Holly Shrumm, 'Recalling Traditional Resource Rights: An Integrated Approach to Biocultural Diversity' Natural Justice publication, May 2012, <<http://naturaljustice.org/wp-content/uploads/pdf/TRR-HH.pdf>>.

<sup>12</sup> Margaret Jane Radin, 'Property and Personhood' (May 1982) 34(5) Stanford Law Review 957-1015; Ayrıca bkz., Margaret Jane Radin, 'Market-Inalienability' (June 1987) 100(8) Harvard Law Review 1849-1937.

<sup>13</sup> Ç.N.: *Post-development* kavramındaki bozukluk sadece Türkçe okurun değil, *post-modernizmin* kaşarlığını *post*ta bulan geniş okur camiasını düşündüren bir erozyon – bkz. Tanıl Bora, *Çağdaş Türkiye*, 2025, Birikim. *Development*, yani kalkınma, *post* ile kullanılmadan önce bir tür *developmental* bozukluk getirdiğini kanıtladı. Burada *post*, şifa getiren bir kopukluk değil de, zamansal olarak öncülünden

hakları; yerli (yerleşik ilk halklara ait) hakları; ve 'kamunun trajedisinin' reddiyesi. Uluslararası ve ulusal hukuk içerisinde bu dört hareketi destekleyen yönelimlere bakıldığında, ortaklıkların biyokültürel hakların kabulüne ilişkin bir opinio juris oluşturduğundan söz edebiliriz.

Biyokültürel hakların tanınması ve uygulanmasının çevrenin korunmasına yarayacağını gösteren kesin *deneysel* bulguları göstermek zor. Hiç şüphe yok ki, yukarıda belirtilen dört hareketin içerisindeki olgusal gerçeklikler ile normlar arasındaki çarpık ilişki karışık bir örüntü oluşturuyor. Fakat, normların küresel ölçekte açılımları göz önüne alındığında, bu makale, normların komünitel uygulamalara nüfuz edemese de, onları benimseyebileceğini ortaya koymakta.<sup>14</sup> Normların uygulamaları benimsemesi birden fazla şekilde gerçekleşebilir. Özellikle normların meşrulaştırıcı etkisi ve bu normların büyük finansal ve toplumsal güçleri teşvik ve icraat planları ile itme kapasitesi düşündüğünde, benimseme birçok şekilde başarılabilir.

#### HAREKETLERİN DAYANIŞMASI

Biyokültürel haklar büyük ölçüde egemen kalkınma paradigmasının toplumsal ve ekonomik hayal kırıklığı yaratmasıyla ortaya çıktı. Dolayısıyla, tartışılacak olan ilk hareket, kalkınmayı-aşmış söylem olacak. Bu seçimin hem normatif hem de olgusal bir temeli bulunmakta. Olgusal temelini tepeden inme kalkınma paradigmalarının çevrenin korunması için sınıfta kaldığına dair açık deneysel veriler oluşturmakta. Normatif temelini de kalkınmayı-aşmış söylemin çevre için çalışan ve Tabiat ile yaşayan komünitelerin çağrılarına kulak vermesiyle açıklayabiliriz.<sup>15</sup>

İkinci hareket ise 'kamusal şeyler' ile ilgili. Bu alanda çalışan bazı kuramcılar kamusal kaynakların devletleştirilmesi veya özelleştirilmesinin ekolojik gelişmeden ziyade çöküş getirdiğini iddia etmekte. Kamusal hareketler ilk ortaya çıktığı zaman, devletin veya müteşebbislerin uygulamalarının ve planlarının kamusal şeyler üzerinde faydalı sonuçlar ürettiği ön kabulünü yıkmak ile uğraştı. Daha sonra, yerel komünitelerin lokal ekosistemlerinin muhafazası için bu komünitelerin yönetim ve

---

sonrasını, veya onun aşılanabileceğini anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. *Developed* devletlerin sömürgeci kapitalist yayılım sürecinde ortaya çıkardıkları mülksüzleştirme ve Tabiatsızlaştırma sebebiyle bazı yerli halklar belki hiç tanışmamış olmayı diliyor.

<sup>14</sup> Hilary Putnam, *The Collapse of Fact/Value Dichotomy and Other Essays* (Harvard University Press, Cambridge, MA 2004).

<sup>15</sup> Knut Nustad, 'Development: The Devil We Know' (2001) 22(4) *Third World Quarterly*. 479-489.

işletim hakları üzerindeki alacaklarını savunma kampanyalarına iştirak ettikleri zaman, amaçlarının daha normatif bir karakter kazandığını görebiliriz.<sup>16</sup>

Üçüncüsü ise özellikle son yirmi yıldır gelişmekte olan üçüncü kuşak insan hakları hareketi.<sup>17</sup> Tabiatı gereği bu hareketin normatif olduğundan söz edilse de, uluslararası hukukta (ve tabii birçok ulusal hukuk sisteminde de) tümüyle kabul edilmiş durumda değiller. Bu haklar özellikle refah içerisinde ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı dahil olmak üzere, insanoğlunun varlığını sürdürebilmesi ve bu varlığın yeşermesi için gerekli olan her şeyi içerir durumda. Bireylere fayda sağlayan birinci kuşak medeni ve siyasal haklardan farklı olarak, üçüncü kuşak haklar topluluklara fayda sağlamaktadır ve dolayısıyla ‘grup’ veya ‘kolektif’ haklar olarak anılmaktadır.<sup>18</sup>

Son olarak ise, geçtiğimiz kırk yılda azınlık haklarının bir kategorisi olarak yerli toplulukların haklarının geliştiğinden söz edebiliriz.<sup>19</sup> Bu gruplar - genellikle dezavantajlı azınlıklardır - çeşit çeşit hak taleplerine giriştiler. Özellikle, kültürel ifade özgürlüğü, toprakların tazmini ve daha radikal olarak, bütünüyle siyasal kendi kaderini tayin etme hakkını örnek olarak sayabiliriz. Yerli haklarının ileri sürülmesi için taliplerin yerlilik statüsüne dair deliller getirmesi gerekmektedir ve bu hakkın özü, sömürgeci devletlerin toplumsal ve kültürel üstünlük ilişkileri kurma amacıyla gelişlerinden önce,<sup>20</sup> tarihsel olarak yerleşik biçimde bir toprak parçasıyla ilişki içinde olma halidir.<sup>21</sup>

<sup>16</sup> David Bollier, *Think Like a Commoner: A Short Introduction to the Life of the Commons* (New Society Publishers, British Columbia 2014).

<sup>17</sup> Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (1966) ve Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966) bünyesinde kodifiye edilmiş birinci kuşak medeni ve siyasi haklardan farklılıklar içermektedir.

<sup>18</sup> Bkz. Karel Vasak, ‘Human Rights: A Thirty-Year Struggle: The Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights’ (1977) UNESCO Courier 30, 29. Lucienne Zohadi, ‘The Generations of Human Rights’ (2004) 1 International Studies Journal, 95–114.

<sup>19</sup> Bu haklar ilk olarak Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından sunulan 107 numaralı Yerleşik Halkların ve Diğer Kabile veya Yarı-Kabile Topluluklarının Korunması ve Entegrasyonu Sözleşmesi’nde 1957 yılında tanınmıştır.

<sup>20</sup> James Crawford tarafından 21 bölgesel hukuk sisteminin incelenmesi sonucunda ortaya Aborjin kavramının anlamının Aborjin olmayan bir başka grup ile ilişkisinden ortaya çıktığı ortaya konuşmuştur, ‘The Aborigine in Comparative Law’ (1987) 2 Law & Anthropology. Ayrıca bkz. Natan Lerner, *Group Rights and Discrimination in International Law* (Martinus Nijhoff, Dordrecht 1991) 100–3.

<sup>21</sup> Crawford a.g.e. 7-10. Yerli ve Kabile Halklarının Sözleşmesi (1989) madde 1(1)(b) uyarınca ‘yerli halklar’: fetih veya sömürgeleştirilme dönemlerindeki toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi kurumlarını hukuki statülerinden bağımsız olarak devam ettiren komüniteler için kullanılmaktadır.

Biyokültürel hakların<sup>22</sup> belirginleşmesi, zamansal olarak çevre ve yerli haklarının ortaya çıkışına rastladı ancak gereken dikkati çekemedi. Bu haklar yerli haklarından ayrılmaktadır. Ayrışmanın sebebi, biyokültürel hakların, biyoçeşitliliğin muhafazası ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılması arasında esaslı bir ilişki olduğunu varsaymasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, biyokültürel haklara sahip olan toplulukların illa ki yerli halklardan olması gerekmez.

Biyokültürel deyişi, komünitelerin topraklarını ve bunlar içerisindeki kaynakları, sahiplenme teşkilatlarını ve ekosistemlerini birbirine bağlayan çok geniş kapsamlı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulamada, hakkın birbirleriyle bağlantı içerisinde olan esaslarının mülkiyet hakları altında gündeme getirildiği gözlemleniyor olsa da, biyokültürel haklar salt mülkiyet talebi içermez. Haddizatında, zaten dışlanmış olan bu toplulukların sahiplenme anlayışları da kapitalist ekonomide kullanıldığı şekliyle, yani ölçülebilir, emtia haline getirilebilir ve yabancılaştırılabilir bir mülkiyet anlayışına dayanmaz.<sup>23</sup> Bu tip bir mülkiyet anlayışının aksine, biyokültürel haklar, teamüli toprak sahiplenme biçimlerinden çıkan ve zımni olarak Naiplik sorumluluklarında ifade bulan bir hak biçimidir.

### **SİYASAL EKOLOJİ OLARAK KENDİ KADERİNİ TAYİN ETME HAKKI**

Yukarıda belirtildiği gibi, çevreye ilişkin hukuki çözüm yöntemleri ya teknokratik biçimde ya da yerel komünitelerin deneyimlerinden çıkarılacak şekilde ikiye ayrılabilir. Teknokratik müdahaleler elbette tabii kaynakların suistimalinin önlenmesine ilişkin gerekliliklerin farkında olmalıdır: havanın, suyun ve toprağın akılcı işletilmesi için uzman çözümler ortaya koyarlar. Bu gibi çözümler söz konusu ekosistemlerin yüklenme kapasitelerine ve çevre kirliliğine dayanma sınırlarına ilişkin bilimsel raporlara dayanmaktadır. Genellikle ekosistemin yeniden yaratıcı kapasitesi ile endüstriyelleşmenin bir arada götürülmesi ihtimalini inceleyen çalışmalar ile desteklenmektedir.<sup>24</sup>

Teknokratik çözümler çeşitli ceza ve teşvik yöntemleri (vergi muafiyetleri, devlet destekleri, vergi cezaları gibi) ile uygulamaya dökülmeye çalışılmaktadır.

<sup>22</sup> 'Biyokültürel' kavramı burada daha genel olarak kullanılan grup haklarından daha dar bir haklar çizgisini anlatmak için kullanılmaktadır. Şu anda kavram geniş bir kullanım alanı bulmamaktadır. Üç kuşak insan hakları konusunda genel olarak bkz. 'Human Rights: A Thirty-Year Struggle: The Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights', UNESCO Courier 30: 11, Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, Kasım 1977.

<sup>23</sup> Robert Ellickson, 'Property in Land' (1992-1993) 102 Yale L.J. 1315.

<sup>24</sup> Atık üretiminin düşürülmesi ve yeniden dönüşüm için de siyaset üretimi yapmakla beraber, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini de teklif etmektedirler. Bu konuda bkz: Howard P Segal, Technological Utopianism in American Culture (Syracuse University Press, New York 2005).

Çözümlerin şartlarının ne olduğu, insanlığın çıkarı için çevrenin yönetilmesi görevi verilmiş uzman sınıflara veya bürokratlara bırakılmıştır.<sup>25</sup> Koruma altına alınmış alanların hudutlarının belirlenmesi ve idaresinin gerçekleştirilmesi, teknokratik-bürokratik güç birlikteliği ile hayata geçirilmekte. Fakat bu birliğin ekseriyetle yerel komünitelerin karar alma yetkilerine tezat oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin, Hindistan Güçlendirilmiş Merkezi Komitesi'nin 2003 yılında Kumbalgarh koruma alanına ilişkin olarak almış olduğu karar ile Rajasthanlı Raika göçebelerinin muson yağmurları döneminde hayvanlarını otlatmaya ilişkin tarihsel hakları reddedildi. Raikaların yüzyıllardan beri Kumbalgarh koruma alanında sürdürdükleri otlatma gelenekleri, Hindistan Güçlendirilmiş Merkezi Komitesi'nin ormanda otlatmanın yasaklanması kararıyla durma noktasına geldi. Bu yasağın arka planında, Kumbalgarh ekosistemi ile Raika göçebelerinin otlatma faaliyetlerinin birlikte evrimleştiklerine dair bir kavrayışın eksikliği hakimdi. Yasak sonrasında, Raikaların ezelden beri engelledikleri orman yangınları, hukuka aykırı biçimde ağaçların kesilmesi ve katledici avcılık yaygınlaştı.<sup>26</sup>

Olumsuz çevresel etkilerin doğrudan sonuçlarına en çok maruz kalan grupların, kadim topraklarına ilişkin tanınma arayan yerli topluluklar ve komüniteler olduğunu söyleyebiliriz. Bu komünitelerin tarihsel olarak ekosistemleri muhafaza ettikleri ve dolayısıyla bu ekosistemlere ilişkin alınacak kararlarda en doğru merci olduğunu da ekleyebiliriz. Bu bahisle, bugün yaşadığımız ekolojik krizin, istişare etmeye kapalı uzmanların iktidarı eliyle dayatılan, tepeden inme çözümlerin, yerel bilgi ve karar alma süreçlerinin meşruiyetini sarsması sebebiyle olduğu iddia edilebilir.<sup>27</sup> Buna ilişkin argümanların birçoğu, ekosistemlerin kuşaklar boyu devamlılığını sağlamış komünite muhafaza faaliyetlerine ilişkin delillere dayanmakta. Birazdan açıklanacağı gibi, bu delillerin bir çoğu geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde gün yüzüne çıktı. Vakalar gösteriyor ki, komünitelerin ve çıkarlarının tabii kaynakların korunması ile örtüşmediği yanlış bir kanıdır.<sup>28</sup> Buna örnek olarak dünyanın birçok yerindeki komüniteler tarafından kullanılan kesip yakma tarım

<sup>25</sup> Andre Gorz, 'Political Ecology: Between Expertocracy and Self-Limitation', *Ecologica* (Seagull Books, Calcutta 2008) 43–76.

<sup>26</sup> Ilse Kohler-Rollefson, 'Biocultural Community Protocols: A Tool for Pastoralists to Secure Customary Rights to the Commons' *FES* (2010) 2 Common Voices 16–18.

<sup>27</sup> Genel olarak bkz: Frank Fischer, *Citizens, Experts and the Environment: The Politics of Local Knowledge* (Duke University Press, Durham, NC 2000).

<sup>28</sup> Genel olarak bkz: Yerli halklar ve yerel komüniteler tarafından biyokültürel çeşitlilik muhafazası örnekleri ve analizleri, IUCN/CEESP Notu No: 10, Tahran, CENESTA, 2010. Erişim için bkz: <<https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/2010-048.pdf>>

biçimi (anız) verilebilir. Anız sisteminin belirli koşullar altında ekolojik olarak sürdürülebilir ve doğal orman gelişmesini andıran bir ziraat biçimi olduğu değerlendirilmiştir.<sup>29</sup>

Uzmanlar tarafından dayatılan tepeden inmeci çözümler, Andre Gorz'un terminolojisinde 'açık teknoloji' değil, aksine, 'hapsedici' teknolojiler olarak ele alınmıştır.<sup>30</sup> Açık teknolojiler paylaşımı, iletişimi ve yerel özerkliği kolaylaştırmaktadır. Teknolojiden fayda görenlerin kişisel ve yaratıcı enerjilerinden beslenerek bu kimseleri teknolojinin hem kullanıcıları hem de yaratıcıları kılmaktadır. Öte yandan, hapsedici teknolojiler ise önceden kurgulanmış biçimde kullanıcıya ulaşmaktadır veya başka bir deyişle: komuta ve kontrol ilkeleri ışığında çalışırlar. Gelişimleri ve uygulamaya koyuluşları merkezileştirilmiştir ve teknolojiden potansiyel fayda sağlayacak kimselere yerel ihtiyaçlara göre teknolojileri adapte etmek için neredeyse hiçbir hareket alanı bırakmamaktadır. Çevresel problemlere ilişkin komünite aktivizmine bu açıdan bakıldığında, siyasal ekolojiyi teknokratik-bürokratik bakış açısından kurtarmayı amaçladıklarını anlayabiliyoruz.

Tabandan yöneltilen bakış açısının savunucuları çevresel hareketlerin kökenlerini mevcut çevre krizinden çok daha geriye, komünitelerin topraklara ve sulara ilişkin haklarının sömürgeci devletler tarafından ele geçirilmemesi için giriştikleri mücadelelere kadar götürmektedir.<sup>31</sup> Komünitelerin korumaya ant içtikleri Tabiat ne teknokrat ve bürokratların doğa anlayışı ne de doğa bilimcilerin ele aldığı 'vahşi doğa' idi.<sup>32</sup> Komünitelerin Tabiat anlayışı yaşam ile o kadar iç içe geçmişti ki, külli bir varoluş, bilgi ve kavrama biçimini temsil ediyordu.<sup>33</sup> Öylesine ki, bu komüniteler için Tabiatın savunulması bir 'evren görüşü' savunusuydu.<sup>34</sup>

<sup>29</sup> Michael R Dove, 'Theories of Swidden Agriculture and the Political Economy of Ignorance' (1983) 1(2) Agroforestry Systems 85-99.

<sup>30</sup> A.g.e., Andre Gorz, Political Ecology, 8-9.

<sup>31</sup> A.g.e., 50.

<sup>32</sup> Ramachandra Guha, 'Radical American Environmentalism and Wilderness Preservation: A Third World Critique' (Spring 1989) 11(1) Environmental Ethics 71-83.

<sup>33</sup> A.g.e., IUCN/CEESP Notu No:10,

<sup>34</sup> 'Evren görüşü kavramı [*cosmovision*] en basit haliyle dünyayı görme, hissetme ve algılama biçimlerini ifade etmektedir. İnsanların davranış ve kendilerini ifade ediş biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, evren görüşü, düzenlenmiş ve özgünleşmiş bir söylem biçimi olan *k oz molojiye* denk düşmemektedir. Bazı durumlarda evren görüşünün anlaşılmasının tek yolunun onu ve onun tekabül ettiği yaşam biçimini sürdüren insanlarla deneyimlemek olduğunu belirtebiliriz. Bkz.: Ishizawa, Jorge, 'Affirmation of Cultural Diversity – Learning with Communities in the Central Andes' (August 2009) 2 Development Dialogue 105-39 118.

Komünitelere göre Tabiat, bilim insanları ve idareciler tarafından komuta edilecek ve onunla başa çıkma mekanizmaları ile korunacak, 'işte, orada, bir köy var uzakta' minvalinde olan bir olgu değildi. Tersine, benlik ve komünite algılarının, ekosistem ile özel ve tarihsel ilişkilerden doğduğu bir temel olarak Tabiat anlayışı hakimdi.<sup>35</sup>

Ortaya konulan bu Tabiat fikri, biyokültürel hakların ortaya çıkışına katkı yapan dört toplumsal hareketin ortak bir siyasal ekoloji anlayışını temsil eder şekilde ele alınmasına olanak tanımaktadır.

### KALKINMAYI-AŞMAK: İNSANLIK MERKEZCİ EKOLOJİ

Kalkınmayı-aşmış hareket,<sup>36</sup> EF Schumacher,<sup>37</sup> Ivan Illich,<sup>38</sup> Arturo Escobar ve Gustavo Esteva gibi düşünürlerin ve aktivistlerin çalışmalarından ortaya çıktı.<sup>39</sup> Escobar, *Kalkınma ile Karşılaşmak: Üçüncü Dünyanın İnşası ve Yapı-Bozumu* isimli eserinde kalkınma-ötesini şu şekilde özetlemektedir:

*Kalkınma, tepeden inmeci, etnisite-merkezci ve teknokratik bir yaklaşım olarak insanları ve kültürleri, soyut kavramlar ve 'gelişim' endekslerinde aşağı yukarı oynatabilecek istatistiki figürler olarak ele aldı. Kalkınma, kültürel bir süreç olarak anlaşılmadı (kültür ikincil bir değişkendi ve modernizasyonun ile ortadan kalkacaktı), aksine, 'hedef' popülasyonlara 'muhakkak gerekli görülen' malların teslim edilebilmesi için ortaya çıkan ve evrensel olarak uygulanabilen teknik müdahaleler sistemi olarak vuku buldu. Dolayısıyla, kalkınmanın, Üçüncü Dünya kültürlerinde yıkıcı bir güç olarak ortaya çıkması çok şaşırtıcı değil, her ne kadar ironik biçimde insanların çıkarına olduğu iddia edilse de.<sup>40</sup>*

<sup>35</sup> Marshall Sahlins, *The Western Illusion of Human Nature* (Prickly Paradigm Press, Chicago 2008).

<sup>36</sup> Kalkınmayı-aşma [*post-development*] kuramları, neoliberalizm ve Yeşil Devrim gibi hakim kalkınma paradigmalarının ekolojik ve toplumsal çöküşü neticesinde 1990'larda ortaya çıktı. Kalkınmayı-aşmış kuramcılar hakim kalkınma paradigmalarını tepeden inmeci ve tekno-bürokratik çözüm yöntemleri ortaya koymaları nedeniyle eleştirdiler. Aynı zamanda, bu hakim paradigmaların komünitelerin ihtiyaçları ve deneyimleriyle etkileşime girememeleri sebebiyle kaçınılmaz olarak başarısız olacağını öne sürdüler.

<sup>37</sup> EF Schumacher, *Small is Beautiful: Economics as if People Mattered* (Blond and Briggs, London 1973).

<sup>38</sup> Ivan Illich, *Tools of Conviviality* (Boyars, London 1973) eserinde siyasetin artık Sol ve Sağ tercihlerinden ibaret olmadığını ortaya koymaktadır. Gerçek tercihin artık 'yatay düzlemde oluşan değer biçimleri' ve 'endüstriyel değerler' arasında olduğunu veya 'kardeşçe ortak yaşama arzusu' ile 'teknofaşizm' arasında olduğunu ortaya koymaktadır.

<sup>39</sup> Gustavo Esteva and Madhu Suri Prakash, *Grassroots Post-modernism: Remaking the Soil of Cultures* (Zed Books, London 1998).

<sup>40</sup> Arturo Escobar, *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World* (Princeton University Press, Princeton 2012) 44.

Kalkınmayı-aşmış akademik çalışmalar 1970 ve 1980'lerin büyük kalkınma projelerine, komünitelerin istikrarsızlaştırıldığı, yoksulluk yarattığı ve çevreyi yok ettiği gerekçesiyle radikal bir eleştiri getirdi.<sup>41</sup> Kalkınmayı-aşmış aktivistler 1980 ve 90'lara gelindiğinde ise yaklaşmakta olan ekolojik krizin de farkındalığıyla, yerel komünitelerin Tabiat muhafaza sistemlerini öne çıkararak bunları içselleştirmenin gerekliliğine dikkat çektiler.<sup>42</sup> PRATEC (Köylü Teknolojileri için Andean Projesi)<sup>43</sup> ve COMPAS-ED (İçeriden Kalkınmanın Desteklenmesi ve Karşılaştırılması)<sup>44</sup> gibi organizasyonların çalışmaları kalkınmayı-aşmış düşüncenin hayata geçirilmesinin en iyi örneklerini oluşturdular.

PRATEC, merkezi Orta-And (Peru, Bolivya ve Ekvador'u içine alan) bölgesinde olan bir kurumdur. Kadim ziraat faaliyetlerinin kıymete görmesi aracılığıyla kültürel içselleştirme için geniş çapta çalışmalar yürütmüştür. PRATEC bünyesinden Jorge Ishizawa'nın ortaya koyduğu gibi:

*Bizim anlayışımıza göre kültürel içselleştirme, belirli bir yerde yaşayan insanların kadim faaliyetlerini hatırlamak ve yeniden yaratılması, pacha'larını (yerel dünyalarını) beslemek ve kendilerinin de bundan yetişmesini sağlayan bir süreçtir. Orta-And coğrafyasında yerel dünya ziraat merkezli olduğu için, beslemek ve büyütmek And pacha'sı için bir varoluş biçimidir... Kültürel içselleştirme, o halde, sadece fikri bir şey değildir. Orta-And insanları için kültürel içselleştirme, biyokültürel*

<sup>41</sup> Genel olarak bkz.: Wolfgang Sachs (ed.), The Development Dictionary (Zed Books, New York 2010) ve Majid Rahnema et al. (ed.), The Post-Development Reader (Zed Books, New York 1997).

<sup>42</sup> Bu bağlamda ortaya konan en önemli örneklerden bir tanesi Vandana Shiva tarafından ortaya konan Hindistan'da Yeşil Devrim'in ortaya çıkarttığı kültürel ve ekolojik yıkımda görülebilir. Shiva özellikle geleneksel ziraat faaliyetlerinin onaylanması ve bunların artan gıda ihtiyacına dönük uygun çözümler üretebileceğini ortaya koymuştur. Vandana Shiva, Monocultures of the Mind (Third World Network, Penang 1993).

<sup>43</sup> "Köylü Teknolojileri için Andean Projesi" (Andino para las Tecnologías Campesinas, PRATEC) 1988 yılında kurulan bir Peru sivil toplum kuruluşu olarak geleneksel ziraat faaliyetlerinin ve bununla ilişkili bilgi biçimlerinin geri kazanılması ve değerlendirilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. PRATEC endüstriyel ziraat ve devletçi zirai siyasetin toplumsal ve ekolojik yıkım etkilerine karşı Amazonların And bölgesi köylü komünitelerinin çalışmalarına iştirak etmektedir.

<sup>44</sup> COMPAS ağı Komünite Merkezli Organizasyonların (KMO) ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) saha çalışmalarına destek vererek Batı-merkezli bilimsel çalışmalar ile diyalog içerisinde içsel kalkınma girişimlerinin geliştirilmesi, test edilmesi ve yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır. COMPAS kültürlerarası iletişim kanallarının geliştirilmesi için KMO, STK, üniversiteler ve araştırma merkezleri arasında bir köprü konumundadır. COMPAS'a göre, içsel kalkınma kadim ve yerel bilgi biçimlerinin tekrar yaşam kazanması ve dışsal bilgi ve kaynakların yerel bağlamlara uydurulması yöntemlerine uygundur. Bu şekilde gerçekleşen içsel kalkınma biyokültürel çeşitliliği arttırırken, aynı zamanda çevresel tahribatı düşürmekte ve sürdürülebilir yerel ve bölgesel ürün ve hizmetlerin mübadelesine alan açmaktadır.

*çeşitliliğin sürekli yeniden yaratılması için campesinos (köylü) ve pacha'yı oluşturan diğer varlıkların ortak besleme ve büyüme faaliyetleridir.<sup>45</sup>*

Peru'nun Conima mahallesinden Julia Pacoricona Aliaga'nın şu açıklaması PARTEC'in içselleştirilmesini arzuladığı kültürü örneklendirmektedir:

*Patates bizim anamızdır. Meyvesini verdiği zaman bizi besler, bakar ve bize mutluluk verir, biz de onu besleyip büyütürüz. Fidanlar daha küçükken, biz ona wawas (çocuk) deriz çünkü onlara bakmamız gerekir, onları zararlı şeylerden arındırmamız, toprak atmamız gerekir, onunla dans etmemiz ve ona ziyafet vermemiz gerekir. Bu hep böyle olageldi. Benim ailem bana onları şefkat ile besleyip büyütmemi öğretti ve ben de çocuklarıma bunu salık vereceğim.<sup>46</sup>*

COMPAS-ED 16 yıldır Asya, Latin Amerika ve Afrika'dan partner organizasyonlar ile içeriden kalkınma için sürdürülebilir projeler yürütüyor. İçeriden kalkınma, kalkınmayı-aşmış düşüncenin özünü çok iyi bir şekilde ifade ediyor çünkü kendini yerel insanların maddi, toplumsal ve manevi esenliklerini temel alan kalkınma kriterleri üzerinde şekillendiriyor. COMPAS-ED, teknokratik-bürokratik tepeden inme çözümlerden kaçınmak için yerel insanların dünya görüşlerini ve geçim stratejilerini kalkınmanın beşiğine yerleştiriyor. COMPAS-ED'in Guatemala, Hindistan ve Gana'daki<sup>47</sup> partnerlerinin çalışmalarına bakıldığında, dünyaya bakış açılarının ve stratejilerinin maddi, toplumsal ve manevi refah arasında bir denge tutturana özel bir sürdürülebilir kalkınma fikrini desteklediklerinden söz edebiliriz.<sup>48</sup>

Kalkınmayı-aşmak, komünitelerin ekolojik faaliyetlerinin kıymete bindirildiği bir disiplin olarak, teknokratik-bürokratik kalkınma modelinin ve tabiatı muhafaza çözümlerinin eleştirileri neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu şekilde bakıldığında, çevresel muhafaza ve komünite hakları ile toprak ve sularının yönetilmesi arasındaki ilişkinin varlığına dair ısrar, kalkınmayı-aşmış düşüncenin kendisini diğer çevreyle alakalı katı düşüncelerden ayırıştırmasını sağlamıştır.<sup>49</sup>

<sup>45</sup> A.g.e., Jorge Ishizawa, 111.

<sup>46</sup> A.g.e., alıntılanan kaynak için bkz: Terre des homes – Germany, Children and Biodiversity in the Andes (Lima, 2001) 23.

<sup>47</sup> Community Well-being and Biocultural Diversity through Endogenous Development, COMPAS Network: Outcomes, Impact and New Initiatives, talebe bağlı olarak erişilebilir: <www.compasnet.org>.

<sup>48</sup> A.g.e.

<sup>49</sup> Arturo Escobar, 'Imagining a Post- Development Era? Critical Thought, Development and Social Movements' (1992) 31/32 Social Text 20–56.

## KAMUNUN SIRADIŞI BİLGELİĞİ

Kalkınmayı-aşmış hareket, kamusal hareketlerde doğal bir müttefik buldu. Kamusal hareketler deneysel verilere dayanarak ‘kamunun trajedisi’ kuramını alt üst etmeye başlamıştı bile.<sup>50</sup> Bu kuram, bir komünitenin tamamının ortak bir kaynak üzerinde ortak söz hakkı olduğu durumlarda, bireylerin kendi çıkarlarını hem komünitenin hem de kamusal kaynakların çıkarları pahasına öne çıkardıkları varsayımı üzerine kuruluydu. Yani, kamunun trajedisi iddiasının savunucuları, kamusal kaynaklara yönelik uzun soluklu sürdürülebilirliğin sağlanması için alınacak en iyi yolun devletleştirme veya özelleştirme olduğunu öne sürmektedir.<sup>51</sup>

Elinor Ostrom<sup>52</sup> ve Arun Agarwal<sup>53</sup> gibi siyaset bilimci ve iktisatçıların kamunun idaresi üzerine yapmış oldukları geniş çaplı araştırmaların gösterdiği gibi, kamusal kaynakların devlet kontrolüne alınması veya özelleştirilmesi, kamusal kaynakların muhafazanın gerçekleşmesi için atılacak en iyi adım değil. Birçok vakada görüldüğü üzere, bu çözümler geri tepebilir nitelikte. Araştırmacılar, komünitelerin kötü idaresinin kamusal kaynakların yıkımına yol açacağını iddia eden kamunun trajedisi kuramının aksine,<sup>54</sup> belirli şartlar altında,<sup>55</sup> ekosistemlerin muhafazasının en iyi şekilde komüniteler tarafından yapılabileceğini ortaya koydular.

Ortaya koyulanlar, koruma altına alınmış bölgelerin farklı yönetim rejimleri altındaki değişen durumlarını inceleyen yakın tarihli üç saha araştırması ile uyumlu görünmektedir. Bu araştırmalar: Nepal’in Chitwan koruma bölgesi; Hindistan’ın

<sup>50</sup> John Tierny, ‘The Non-Tragedy of the Commons’ The New York Times, 15 Ekim 2009, <<http://tierneylab.blogs.nytimes.com/2009/10/15/the-non-tragedy-of-the-commons/>>

<sup>51</sup> Garrett Hardin, ‘The Tragedy of the Commons’ (1968) Science 1243–8.

<sup>52</sup> Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge University Press, New York 1990).

<sup>53</sup> Ashwini Chhatre and Arun Agrawal, ‘Forest Commons and Local Enforcement’ (2008) 105(36) *Proceedings of the National Academy of Sciences* 13286–91.

<sup>54</sup> İktisat kuramlarında ‘bedavacılık’ problemi, bireylerin kendilerinin muhafazası için katkı sağlamadığı kamusal ürünlerin ve kaynakların sadece tüketimine katıldıkları, dolayısıyla komünitelerin diğer üyelerinin ortaya koymuş olduğu emeklere bedavacı bir katılım sağladıklarını ifade etmektedir. Ayrıca bkz.: Stanford Encyclopedia of Philosophy, <<http://plato.stanford.edu/entries/free-rider/>>

<sup>55</sup> Ostrom bu şartları kamusal kaynakların etkili yönetimi için sekiz başlıkta saymıştır: 1) keskin grup sınırları belirlemek; 2) kamusal kaynakların yönetimini yerel ihtiyaç ve durumlara göre ayarlamak; 3) tatbik edilen kurallardan etkilenen kişilerin kuralların değiştirilmesi aşamasında söz sahibi olması; 4) komünite dışı karar vericilerin komünitenin kendi karar alma mekanizmalarına saygı duyması; 5) üyelerin davranışlarının gözlemlenmesi için komünite üyeleri tarafından uygulanan bir sistem geliştirilmesi; 6) kural bozuculara karşı görece artan derecede yaptırım uygulanması; 7) uyuşmazlık çözümü için erişilebilir ve düşük masraflı araçlar kullanılması; 8) tabandan yukarı şekilde inşa edilecek bir sorumluluk mekanizmasıyla ortak kaynakların yönetimini iç içe geçmiş entegre bir yapıyla gerçekleştirmek.

Batı Bengal eyaletindeki Mahananda Yaban Hayat Koruma Alanı; ve yine Hindistan'ın Maharashtra eyaletindeki Tadoba-Andhari Kaplan Koruma Alanı'nda gerçekleştirildi. Araştırmalar, koruma alanlarından yerel komünitelerin dışlandığı durumlarda projelerin başarısız olma ihtimallerinin yüksek olduğunu ve bu durumlarda devletlerin ciddi yatırımlarda bulunması gerekliliğine dikkat çektiler. Projeler, üçüncü kişilerin (veya komprador yerellerin) komünitelerin kaynak kullanımına ilişkin kural dayattıkları durumda da çevrenin muhafazası çalışmalarının başarısız olduğunu gösterirken, komünite üyelerinin kaynak kullanımı konusunda karar alma ve kural geliştirme konusunda söz hakkı olduğu durumlarda orman kaynaklarının daha etkili bir şekilde yönetildiği ortaya çıkartmıştır.<sup>56</sup>

Kalkınmayı-aşmış ve kamusal hareketler birbirlerinin varsayımlarını doğruladılar ve komünitelerin ekosistemlerin muhafazası için oynadıkları önemli rolü tekrar gündeme getirdiler. Bu buluşmayı siyasi alanda önem taşıyan güçlü yanlarının evliliği olarak nitelendirmek doğru olabilir zira artık kural yapıcılar, potansiyel bir ekolojik felaket ile yüzleşirken, ortaya konan bu nitelikleri göz ardı edemez hale geldiler. Doğal kaynak yönetimi konusundaki kuralların geliştirilmesinde büyük etkileri olan devletlere verilebilecek tavsiyelerin ne olması gerektiği sorulan Ostrom, bu gerçekliği şu şekilde özetlemektedir:

*Bu konuda her derde deva olan bir ilaç yok! Bizler (kural yapıcılar) basit formüller arıyoruz. Elimizde iki temel reçete var: yeknesak kuralların uygulanacağı biçimde kaynakların ya özelleştirilmesi ya da devletleştirilmesi. Fakat bazı durumlarda kaynaklar üzerinde yaşayan insanların ta kendileri bunların kamusal şekilde nasıl yönetileceği konusunda karar vermek için en iyi pozisyonda olan kişilerdir.*<sup>57</sup>

## YERLİ HALKLAR VE EKOLOJİK NAİPLİK HAKKI

Yerli halkların haklarına ilişkin uluslararası savunuculuk, 1923 yılında, Milletler Cemiyeti'nde Kanada'daki kabilelerin özyönetimine ilişkin bir uyuşmazlığın görüldüğü bir oturumda, Ontario eyaleti içerisindeki Büyük Nehir Havzası'nın Altı Ulus Konfederasyonu'nun sözcüsü, Genç Ayı Klanı şefi, Levi General Deskaheh'in

<sup>56</sup> Elinor Ostrom ve Harini Nagendra, 'Insights on Linking Forests, Trees, and People from the Air, on the Ground, and in the Laboratory' (2006) 103(51) Proceedings of the National Academy of Sciences 19224–31; Ayrıca bkz. 'Elinor Ostrom: Taking Sustainability Research Mainstream', FES (2010) 1 Common Voices 6–9.

<sup>57</sup> Fran Korten, 'Elinor Ostrom wins Nobel for Common(s) Sense', yes! Magazine, 2010, <<http://www.countercurrents.org/korten270210.htm>>.

duruşmaya katılma hakkı kazanmasına kadar götürülebilir.<sup>58</sup> Fakat, ulusal ve ulus-üstü forumlarda yerli halkların hakları hareketinin hız kazanması, 1980'lerin başından itibaren ivme kazanmıştır.<sup>59</sup>

Yerli halkların toplumsal hareketi şu anda yaklaşık olarak 4000'den fazla müstakil topluluğa bağlı ezeli kimlik iddiası ortaya koyan, 300 milyon yerli insan adına konuşmakta.<sup>60</sup> 1960'lardaki etnik azınlıkların tanınması için çalışan hareketlerin aksine, yerli halkların toplumsal hareketi kendisini bir hukuki kategori veya analitik bir kavram olarak tanımlamıyor, paradoksal biçimde, küresel bir kimlik ifadesi olarak öne sürüyor. Böylece, 'yerli' kavramı çeşitlilik içerisinde bir yeknesaklığa bürünüyor ve yerli halkların hareketi, ciddi bir kazanım göstererek, Birleşmiş Milletleri yerli insanların haklarının tanınması için bir mücadele alanı olarak kullanıyor.<sup>61</sup>

Kimin yerli olduğuna dair üzerinde anlaşmaya varılmış evrensel bir tanım bulunmasa da, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Özel Raportörü Jose Martinez Cobo'nun ortaya koyduğu şu tanım üzerinde geniş bir mutabakat sağlanmış görünüyor:

*Yerli komüniteler, insanlar ve uluslar, topraklarında işgal ve sömürgecilik öncesi yaşayan toplumlar ile tarihsel bir devamlılık içeren ve kendilerini bu topraklarda veya toprakların bir bölümünde şu anda hakim olan toplum kesimlerinden farklı gören kimselerdir. Halihazırda toplumların hakim-olmayan sınıflarında varlıklarını bulurlar, ecdatlarından gelen topraklarını ve etnik kimliklerini, bir halk olarak devamlılıklarının esası olarak, kendi kültürel kalıplarına, toplumsal*

<sup>58</sup> Brian E Titley, A Narrow Vision: Duncan Campbell Scott and the Administration of Indian Affairs in Canada (University of British Columbia Press, Vancouver 1986) 122.

<sup>59</sup> Yerli Halkların BM bünyesinde gerçekleştirdikleri sıkı lobicilik faaliyetleri sayesinde Yerli Halklar için Çalışma Komitesi (WGIP), Ekonomik ve Toplumsal Konsey'in 1982/34 sayılı önergesiyle kurulmuştur. WGIP'in çalışmaları neticede Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Beyannamesi (UNDRIP) ile sonuçlanmıştır. UNDRIP'in 2007 yılında BM Genel Kurulunda ilanından sonra BM İnsan Hakları Konseyinin 6/36 sayılı önergesiyle WGIP yerini Yerli Halkların Hakları Konusunda Uzman Çalışma Grubuna (EMRIP) bırakmıştır. Bkz. <<http://www2.ohchr.org/english/issues/indigenous/groups/wgip.htm>>

<sup>60</sup> Ronald Niezen, The Origins of Indigenism: Human Rights and the Politics of Identity (University of California Press, Berkeley 2003) 4.

<sup>61</sup> A.g.e., 5.

*yapılarına ve hukuki sistemlerine uygun olarak korumak, geliştirmek ve gelecek kuşaklara bırakmak için kararlıdırlar.*<sup>62</sup>

Yerli halkların haklarına ilişkin mücadelenin kalbinde kendi kaderini tayin etme hakkı bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Özel Raportörü James Anaya tarafından belirtildiği gibi, kendi kaderini tayin hakkı, bu bağlamda, bir devletleşme talebi değil, fakat, ayrımcılığın önlenmesi, kültürel bütünlüğün korunması, özyönetim, topraklara ve doğal kaynaklara ilişkin sahipliğin tanınması, toplumsal refah ve ekonomik esenlik içeren uluslararası insan hakları temelli bir taleptir.<sup>63</sup>

Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD) 1993 yılında yürürlüğe girdiğinden beri, kaderini tayin etme hakkı arayışında olan yerlilik benliği, Martinez Cobo'nun 1987 yılında ortaya koymuş olduğu tanımını aşmış durumda. Günümüzde kamusal ilgiyi üzerine çekmiş olan yerlilik fikri şimdi bu halkları dünyanın kadim Naipileri olarak kavramakta.<sup>64</sup> CBD'nin çok taraflı çevre sözleşmeleri, stratejik olarak ve büyük bir hızla çalışma programları, kararlar ve yönergelerinin müzakerelerinde yerli halkların ekolojik Naiplik hakları için hukuki tanınma arayışı içerisine girdiler (birazdan daha belirgin hale gelecek). Kamusal ve kalkınmayı-aşmış toplumsal hareketlerin ivmelerinden de faydalanarak, yerli halklar, kendi kaderlerini tayin etme hakkını ekolojik krize karşı hem pratik hem de ahlaki bir çözüm olarak sunmaktalar.<sup>65</sup>

Yerli halkların topraklarıyla olan güçlü kültürel ve manevi bağlarına ilişkin söylemler yeni bir olgu değil. En kadim Aborjin halklardan olan Avustralya

<sup>62</sup> UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1986/7 ve ek 1-4. Rapor aynı zamanda 'yerli kişileri, bireysel açıdan bakıldığında, kişilerin kendini yerli olarak tanımlamasına (grup aidiyeti) ve yerli halklar tarafından tanınması ve kabulüne (grup tanınması ve kabulü)' bağlamaktadır. Bkz. 379-82.

<sup>63</sup> James Anaya, *Indigenous Peoples in International Law*, 2. Basım (Oxford University Press, New York 2004) 6.

<sup>64</sup> Report of the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, South Africa 2002) para 25; United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2007, Preamble: 'Recognizing that respect for indigenous knowledge, cultures and traditional practices contributes to sustainable and equitable development and proper management of the environment'.

<sup>65</sup> Ashish Kothari with Colleen Corrigan, Harry Jonas, Aurélie Neumann and Holly Shrumm (ed.), *Recognising and Supporting Territories and Areas Conserved by Indigenous Peoples and Local Communities: Global Overview and National Case Studies*, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, ICCA Consortium, Kalpavriksh, and Natural Justice, Montreal, Canada (Technical Series no. 64, 2012).

Aborjinleri<sup>66</sup> ve Güney Afrika'nın San halklarının inançlarında bunun izini sürmek mümkün. Birçok San grubu arasındaki ortaklıklardaki temel esasa bakılacak olursa:

*Varlıkların ve düvelin ontolojik olarak geçişken olduğu ve daha yeni başlamış bir biçimsizliğin hüküm sürdüğü ilkel bir zamanın varlığı... İlkel zamanlardaki varlıkların çoğunda hayvani ve insani özellikler iç içe konuşlanmıştır. Hayvani ve insani özelliklerin iç içe geçtiği bu 'Öncül Irklar' isimlerinde hayvani işaretler taşır – Karıncayiyen, Arslan, Sırtlan, Çakal, Ceylan, Turna, Kaplumbağa... Fakat bunlar aynı zamanda insandı ve karşıt türlerin isyankar ittifakı içerisinde evlendiler - Öncül Irkların insanlarıyla bile. Her anlamda insan gibi davranıyorlardı; fakat gel zaman git zaman eylemlerinde hayvani bir yönelim belirdi: kahramanın özel doğal koşullarına uygun biçimde...<sup>67</sup>*

Tepeden inme 'muazzam' kalkınma kuramlarının boşa çıkarıldığı ve kaynak yönetiminde yerel sistemlerin öneminin içselleştirildiği bir siyasal iklimde, yerli topluluklar kendi kaderini tayin etme hakkı ve çevresel muhafaza arasında önemli bir ilişkiyi kurmaya başladı. Bunu yapmak için ise ekosistemlerin Naibi olma rollerini ve Tabiat ile olan kültürel ve manevi bağlarını öne çıkartır vaziyete geldiler. Yerli halklar biyoçeşitlilik açısından en zengin yerlerin kendi toprakları olduğunu ve bu ekosistemlerin çöküşünün kendilerinin mülksüzleştirilmeleriyle eş zamanlı olduğunu ortaya koydular.<sup>68</sup> Bu bakış açısının doğal sonucu ise yerli halkların topraklarına dair haklarının, yaşam biçimlerinin, kültürlerinin ve teamüli karar alma biçimlerinin, yani, özet olarak, biyokültürel haklarının güvence altına alınması olmalıdır.

### ÜÇÜNCÜ KUŞAK ÇEVRE HAKLARI

Uluslararası hukukta 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (UDHR) ve 1966 Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde (ICCPR) maddeleşen medeni ve siyasal haklar, birinci kuşak insan hakları olarak anılmaktadır. İkinci kuşak haklar ise sosyoekonomik haklar ve kültürel haklardır. Bunlar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde belirtilse de, daha açık biçimde 1966 Ekonomik, Sosyal

<sup>66</sup> Vicki Grieves, *Aboriginal Spirituality: Aboriginal Philosophy. The Basis of Aboriginal Social and Emotional Wellbeing*, Discussion Paper No. 9, Cooperative Research Centre for Aboriginal Health, Darwin, 2009.

<sup>67</sup> Mathias Guenther, 'On /Xam San Folklore' in Miklos Szalay (ed), *The Moon as Shoe: Drawings of the San* (Scheidegger and Spiess, Zurich 2002) 92.

<sup>68</sup> A.g.e. IUCN/CEESP Notu No: 10.

ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESR) bünyesinde ortaya çıkmıştır.

Üçüncü kuşak haklar genel olarak dayanışma, kolektif haklar veya grup hakları olarak tarif edilmektedir zira fayda sağladıkları gruplar bireylerden ziyade halklardır. Bu bağlamda, ilgili grupların azınlık mı olduğunun, etnik, dini veya linguistik olarak mı tanımlandığının önemi kalmamaktadır.<sup>69</sup> Medeni ve siyasi hakların ötesine geçerek, kendi kaderini tayin etme hakkı, ekonomik ve sosyal gelişme, kültürel miras, doğal kaynaklar ve konumuzla alakalı olarak en önemlisi, sağlıklı, dengeli ve tatmin edici bir çevrede yaşama haklarını koruma altına almayı hedeflemektedir.

Üçüncü kuşak haklar tek bir hukuki enstrümanda yazılı hale getirilmiş değil. Aksine, uluslararası organizasyonların çalışmalarının bir ürünü olarak beyannameler, sözleşmeler ve etik davranış kurallarında vücut buluyorlar. Kendi kaderini tayin etme hakkı, kalkınma, doğal kaynaklar ve tatmin edici bir çevrede yaşama hakkını içeren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesini<sup>70</sup> hazırlamış olan Afrika Birliği Örgütü'nde (AU) özel bir önem taşımaktadır.<sup>71</sup>

Kolektif haklara ilişkin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından birçok organizasyon kurulmuştur: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı; Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu. Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan veya daha iyi bilinen ismiyle 'Rio' veya 'Dünya' Zirvesinden, hemen sonra kurulmuştur. Bu konferanstan hemen sonra ortaya çıkan Beyanname, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin çevreye ilişkin muadili olarak düşünülmüş, fakat kalkınmış ve kalkınmakta olan milletlerin temsilcileri arasındaki

<sup>69</sup> IICPR madde 27'de ele alınmaktadır. 1992 yılında bu madde BM Genel Kurulu'nun 47/135 sayılı Etnik veya Ulusal, Dini ve Dilsel Azınlıklara Ait Bireylerin Haklarına ilişkin önergeyle desteklenmiştir. Karel Vasak, 'Human Rights: A Thirty-Year Struggle: The Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights', UNESCO Courier 30: 11, Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, November 1977.

<sup>70</sup> Madde 20, 21, 22 ve 24.

<sup>71</sup> AU temellerini 1963 yılında kurulan Afrika Birliği Organizasyonu (OAU) ve 1981 yılında kurulan Afrika Ekonomik Topluluğu'ndan (AEC) almaktadır. 1999 yılında OAU tarafından düzenlenen ve devletlerin en üst kademede temsil edildiği senelik toplantıda Libya Başkanı Muammer Kaddafi tarafından daha geniş ulus-üstü gücü olabilecek bir uluslararası organizasyon teklifi gündeme gelmiştir. Bu konuda bkz. Magliveras Konstantinos and Gino Naldi, 'The African Union – A New Dawn for Africa' (2002) 51 ICLQ 415–26. Ortaya atılan bu fikir popülerlik kazanmış ve OAU Afrika Birliği'nin kurulması için bir beyannameye imza atmıştır. Beyannameden sonra 200 yılında Togo'nun Lomé şehrinde birliğin Kurucu Yasası kabul edilmiştir. Corinne Packer and Donald Rukare 'The New African Union and Its Constitutive Act' (2002) 96 The American Journal of International Law 365–79.

fikir ayrılıkları sebebiyle kenara itilmiştir.<sup>72</sup> Her şeye rağmen Rio Zirvesi esaslı gelişmelerin yaşanmasına şahit olmuştur. Özellikle çevreye ilişkin kamusal bilincin artması ve devletlerin çevresel meselelere ilişkin siyasal taahhütlerde bulunması not edilebilir niteliktedir.

Dünya Zirvesinin daha somut ürünleri ise Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Beyannamesi (bu çerçevede diğer Dünya Zirvesi raporlarını yönlendirecek bir dizi bağlayıcı olmayan ilke ortaya konmuştur); Gündem 21 (sürdürülebilir kalkınma için bağlayıcı olmayan bir hareket planı ile devletlere daha dengeli bir kalkınma sürdürmek ve çevresel tahribatı azaltmak için çağrıda bulunulmuştur);<sup>73</sup> Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Hakkında Çerçeve Sözleşme 1992; ve özellikle bu makale bağlamında: Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 1993 (CBD).<sup>74</sup>

CBD'ye duyulan ihtiyacın kökenleri, *homo economicus*'un ortaya çıkışında ve akabinde gerçekleşen Tabiatın kutsiyetinin yok edilmesinde bulunabilir.<sup>75</sup> CBD Sekreteryası kuruluşundan (2000) yedi yıl sonra yayımladığı raporda canlı türlerinin doğal akıştan 50 ila 100 kat daha hızlı bir şekilde yok olduğunu ifade etti ve bu hızın katlanarak artacağını altını çizdi. Veriler ışığında dünyadaki kuş türlerinin sekizde biri dahil olmak üzere 34.000 bitki ve 5200 hayvan türünün neslinin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtildi. Dünya ormanlarının yüzde 45'nin yok olduğu ve zamanla küçülmenin devam edileceği belirtildi. Yeryüzünün en biyolojik çeşitliliği en yüksek ekosistemlerinden olan mercan kayalıklarının yüzde 10'unun yok olduğu, kalan mercan kayalıklarının da üçte birinin önümüzdeki 10 ila 20 yıl içerisinde yok olacağı tespit edildi. Sayılmakla bitmeyecek derecede türe ev sahipliği yapan kıyı mangrovlarının ise yarısı neredeyse yok olmuştur bile.<sup>76</sup>

<sup>72</sup> Chee Yoke Ling, The Rio Declaration on Environment and Development: An Assessment (Third World Network, Penang 2012) 7.

<sup>73</sup> Bu doküman 2500'den fazla plan içermektedir. Kapsama alanı atmosferin en dış çeperlerinden okyanusların derinliklerini kadar çevreyi kuşatan bütün yerleri içermekte ve insanın bütün faaliyetlerine yön vermektedir. Kalkınmış ülkeler gayrisafi yurtiçi hasıllarının yüzde 0,7'sini bu Çerçeve için ayırmayı kabul etmiş olsalar da, hala gerçekleşmiş durumda değildir.

<sup>74</sup> CBD'ye 193 devlet taraf durumdadır ve biyolojik çeşitliliğin muhafazası ve sürdürülebilir kullanımını hedefleyerek, bu çeşitliliğin ticari ve araştırma amaçlı kullanımında hakkaniyetli ve eşitlikçi paylaşımı öngörmektedir.

<sup>75</sup> SH Bragdon, 'The Evolution and the Future of Law of Sustainable Development: Lessons from the Convention on Biological Diversity' (1996) VIII(3) Georgetown International Environmental Law Review 389-513.

<sup>76</sup> Sustaining Life on Earth: How the Convention on Biological Diversity Promotes Nature and Well-Being (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal 2000) 5.

## BİYOKÜLTÜREL HAKLARIN YARATILIŞI: DÖRT HAREKETİN KAVUŞMASI

Biyokültürel hakların geniş kapsamlı biçimde tanınmasına ilişkin meşruiyet yukarıda özetlenen dört hareketin kavuşmasında saklıdır. Farklılıklarına rağmen, bu hareketler ortak bir hedef doğrultusunda buluşmaktadır: yerel ekosistemlerin korunması ve bunun en iyi biçimde gerçekleşmesinin ön koşulunun içlerinde yaşayan komünitelerin haklarının korunması olduğu bilinci. Bu bilinç, birazdan ele alacağımız üzere, komünitelerin topraklarında Naiplik haklarının, kapsayıcı çevre kanunları ve kuralları vasıtasıyla, açık veya örtülü biçimde tanımalarını sağlamıştır. Biz bu haklara biyokültürel haklar adını veriyoruz.

Biyokültürel haklar toplulukların topraklarında ve sularında Naiplik yapabilmesi için gerekli olan bütün hakları kapsamaktadır. Naiplik, komünitelerin kimliklerinin, kültürlerinin, maneviyatlarının ve yönetim sistemlerinin topraklarından ve sularından ayrılamaz olduğu karşılıklı mütemmim cüz bir yaşam biçimini yansıtır. Biyokültürel haklar, sahipliğin batı hukukunca kavranış biçiminden ziyade, koruma ve kollama sorumluluğunu yansıtır.

Dünyanın dört bir yanındaki komüniter sistemlerde, toprağın muhafaza edilmesi ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasının yönetimine ilişkin sofistike yöntemler benimsenmiştir. Hindistan, Çin, Peru, Panama ve Kenya'daki yerli halkların ve yerel komünitelerin çevreyi koruma biçimleri, 2005 yılından beri Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü (IIED) tarafından karşılaştırmalı eylemsel araştırma projeleriyle örneklenmiştir.<sup>77</sup> Bu projelerin en önemli bulgusu, karşılaştırılan bütün komünitelerin her ne kadar çeşitli kültürleri ve arazileri de olsa ortak bir ekolojik etik anlayışları olduğunu ortaya koymasıdır. Bu etik sistemlerin ilk tespit edileni Asociación ANDES ve Quechua komüniteleri ile yapmış olduğu öncül çalışmalar ile tanınan Alejandro Agrumedo tarafından, teamül hukuklarındaki ortaklık biçiminde ifade bulmuştur. Agrumedo örneğin ata patatesinin çeşitlerini korumak amacıyla *in situ* gen bankası ve bir biyokültürel alan olarak Patates Parkı'nın kurulmasına öncülük etmiştir. IIED bu etik anlayışları şu şekilde özetlemiştir: karşılıklılık (Tabiattan alınan her şey aynı ölçüde geri verilmesi), ikilik (Tabiattaki her şeyin tamamlayıcı bir zıddı olduğu ve bu

<sup>77</sup> K Swiderska et al., Protecting Community Rights over Traditional Knowledge: Implications of Customary Laws and Practices: Key Findings and Recommendations 2005–2009 (IIED, London 2009), <<http://pubs.iied.org/14591IIED.html?c=biocon>>

zıtlıkların dengelenmesi) ve eşit ağırlık (Tabiattaki her şeyin bir dinamik denge veya ahenk içerisinde olması ve bu uyumun bozulmaması).<sup>78</sup>

Biyokültürel hakların kabulü ve uygulanmasına ilişkin daha güçlü ifadeler, komüniter sistemlerin teamül hukukunun savunulması ve tanınmasında bulunulabilir. Böylesi bir sistemin uygulanması, komünite sahiplenmelerinin etkililiğine dair açık bir kabul olarak sayılmasa bile, işe yararlığına dair resmi bir tanıma olarak anlaşılabılır. Tanıma değişik biçimlerde gerçekleşebilir. Bağlayıcı olmayan esnek hukuk biçimlerinden başlayacak olursak, Yerli Halkların Genetik Kaynaklara ve Yerel Bilgilere İlişkin Hakları Beyannamesi, 44 yerli halk grubu tarafından Mayıs 2007'de yayımlanmıştır. Bu doküman yerel halkların kadim topraklarında, alanlarında ve doğal kaynaklarındaki bütün yaşam formları ile olan manevi ve kültürel ilişkilerini yeniden onaylamıştır. Diğer örnekler Ağustos 1997 Halkların Yüreği Beyannamesi ve Şubat 1995'te yayımlanan Batı Yarım Küresinin Yerel Halklarının İnsani Genomların Çeşitliliği Beynamesidir. Halkların Yüreği Beyannamesi yerel halkların toprakları ile karşılıklı Naiplik rolünü çok iyi biçimde yansıtmaktadır:

*Doğa Ana ve insanlık, bitkiler ve hayvan hısımlıkları; kutsal, egemen, saygı duyulması özgünlükte ve kendini yaşatma hakkıyla yaşayan varlıklardır ve her biri doğal yaşamın hayatta kalabilmesi ve sağlığı için asli bir rol oynar. İnsanlar doğal yaşamdan ayrı değildir ve bütün yaşam biçimleri ile ilişkili ve uyum içerisinde yaşamaları için yaratılmışlardır. Yaratıcı bize topraklara ve bütün yaşamlara bakmak, korumak ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak gibi kutsal bir sorumluluk vermiştir.*<sup>79</sup>

Küresel ölçekte bağlayıcı katı hukuka bakıldığı zaman, özellikle yerlilerin hukuk ile ilişkilerinin sonucu olarak, yerli halkların kadim toprakları ile ilişkisi ve biyoçeşitliliğin korunmasının uluslararası hukukun normatif yapısı içerisinde görüleceğinden söz edilebilir. Örneğin, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, komünitelerin kadim yaşam biçimleri ile biyoçeşitliliğin korunması arasındaki ilişkiyi tanıyan ilk uluslararası sözleşme olarak tarihe geçmiştir. Önemli olarak,

<sup>78</sup> A.g.e.; Ayrıca bkz. Alejandro Argumedo, Community Biocultural Protocols: Building Mechanisms for Access and Benefit Sharing Amongst the Communities of the Potato Park Based on Quechua Customary Norms (IIED, London 2011).

<sup>79</sup> Bkz. <[http://www.ipcb.org/resolutions/htmls/dec\\_heartopeoples.html](http://www.ipcb.org/resolutions/htmls/dec_heartopeoples.html)>

Sözleşme'nin 8. Maddesinin (J) fıkrası<sup>80</sup> ve 10. Maddesinin (C) fıkrası<sup>81</sup> taraf 193 devlete, kadim yaşam biçimlerini, geleneksel kültürlerin bütünlüğünü sağlayarak koruma, biyolojik kaynakların teamüli kullanımını teşvik etme ve yerel karar alma yapılarını devam ettirme zorunluluğu getirmektedir.

CBD hakları, yerel halkların kadim olarak sahiplendikleri veya kullandıkları yerler ile olan ilişkilerinin muhafazası ve güçlendirilmesini savunan halk beyannameleri ve açıklamalarında görülebilir. 2017 Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Beyannamesi (UNDRIP) bunların en önemlisidir.<sup>82</sup> 25. Madde şu şekildedir:

*Yerli halklar, geleneksel olarak sahiplendikleri veya başka biçimde kullandıkları alanlar ile, topraklar ile, sular ve kıyı şeritleri ile ve diğer kaynaklar ile ilişkilerinin devamlılığının sağlanması ve güçlendirilmesi hakkına ve gelecek kuşaklara ilişkin sorumluluklarının yerine getirilmesi hakkına sahiptir.*<sup>83</sup>

Her ne kadar UNDRIP Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı niteliğindeyse de, yani devletler nezdinde bağlayıcılığı olmayan tavsiye niteliği, kararın kabul edilmesi için oy kullanan devletler nezdinde çok büyük normatif ağırlık taşımaktadır. UNDRIP ayrıca yerel halkların kadim olarak sahip oldukları veya kullandıkları toprakları devlet müdahalesi olmadan kullanmak ve geliştirmek ve gelecek kuşaklara ilişkin sorumluluklarını yerine getirmek hakkını tanımaktadır.<sup>84</sup> Yerel toprakların üretim kapasitesini belirleme dahil olmak üzere yerel halkların çevreyi muhafaza etme ve koruma hakkına özel atıf vardır.<sup>85</sup>

Yerel toplulukların topraklarını kuşaklar arası muhafaza yeteneklerine ilişkin yeni deliller, Orman İnsanları Programı önderliğinde Bangladeş, Surinam, Guyana,

<sup>80</sup> CBD madde 8 (j): "Geleneksel yaşam tarzlarını sürdüren yerli ve yerel toplulukların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı bakımından anlam taşıyan bilgilerine, geliştirdikleri yeni yöntemlere ve uygulamalarına kendi ulusal mevzuatına göre sahip çıkacak, bunları koruyacak ve saygı gösterecek; bu bilgilerin, yeni yöntemlerin ve uygulamaların sahiplerinin onayı ve katılımı ile daha yaygın biçimde uygulanmasını sağlayacak ve bunların kullanımından doğacak yararların adil paylaşımını teşvik edecektir."

<sup>81</sup> CBD madde 10(c): "Biyolojik kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı gereksinimiyle bağdaşan geleneksel kültürel uygulamalara uygun biçimde, bu kaynakların alışlagelmiş kullanım biçimlerini koruyacak ve teşvik edecektir."

<sup>82</sup> BM Genel Kurulu 61. Oturum 10612, <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/drip.html>>

<sup>83</sup> Bkz. <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/drip.html>>

<sup>84</sup> Madde 26.

<sup>85</sup> Madde 28. Ayrıca bkz. Madde 31.

Kamerun ve Tayland'da yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır.<sup>86</sup> Bu deliller, CBD yapısı içerisinde Koruma Alanları Üzerine Çalışma Programı (PoWPA) altında gelişen Yerel Halklar ve Komüniteler Tarafından Muhafaza Edilen Yerler (ICCAs) söyleminin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.<sup>87</sup> Devlet himayesinde teknokratik yaklaşımların getirdiği 'koruma alanlarını' çitle kapatma fikrine karşı çıkan ve siyasal ekoloji geleneğinden gelen ICCA Konsorsiyumu<sup>88</sup> liderliğindeki komünite organizasyonları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının teknokrasi ile savaşına PoWPA çok güzel bir örnek teşkil etmektedir.<sup>89</sup>

Dünyanın dört bir yanındaki göçebe çobanlar ve besiciler biyokültürel hakları savunan organizasyonlar tarafından desteklenmektedir. Örneğin, CBD ve Gıda ve Ziraat Örgütü (FAO) çerçevesinde çalışan LIFE Ağı,<sup>90</sup> hayvancılarının ve göçebelerin haklarının, hayvan türleri üreticilerinin yerel ekosistemlerin<sup>91</sup> bakıcıları ve kollayıcıları sıfatlarıyla tanınmalarının gerçekleştirmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır.<sup>92</sup> LIFE Ağı tarafından ortaya konulan bu haklar, 2009 Hayvancılarının Hakları Beyannamesi'nin yayımlanmasını kolaylaştırmış<sup>93</sup> ve bu Beyanname birçok göçebe ve besi hayvancılığı organizasyonu tarafından benimsenmiştir. Yukarıda bahsi geçen hakların üzerinde konumlanan ilkelerin geçerliliği, besi hayvancıları ve hayvan türleri, ekosistemleri ve bunlar arasındaki bağlantılardan doğan muhafaza döngülerinin tanınmasına bağlıdır.

<sup>86</sup> Customary Sustainable Use of Biodiversity by Indigenous Peoples and Local Communities: Examples, Challenges, Community Initiatives and Recommendations Relating to CBD Article 10(c), A Synthesis Paper by the FPP and Partner Organizations, October 2010, <<http://www.forestpeoples.org/topics/convention-biological-diversity-cbd/publication/2010/synthesispaper-10c-case-studies>>

<sup>87</sup> CBD'nin Koruma Alanlarına İlişkin Çalışma Programı (PoWPa) 2004 yılında taraf devletlerin yedinci toplantısında kabul edilmiştir. Koruma alanlarına ilişkin katılımcı, ekolojik temsiliyet içeren ve etkili kullanıma müsait bir kalkınma planı çıkarılması ortaya konmuştur. Ayrıca bkz. Stan Stevens, 'Implementing the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples and the International Human Rights Law through the Recognition of ICCAs' (October 2010) 17 Policy Matters 181–94.

<sup>88</sup> ICCA Konsorsiyumu küresel ölçekte faaliyet gösteren topluluk temelli örgüt (TTÖ, CBO) ve STK'ların bir ağı konumundadır ve yerli halklar ile yerel komünitelerin koruma alanlarını yönetmeleri ve muhafaza etmeleri için çalışmaktadır. Bkz. <<http://www.iccaworld.com/>>

<sup>89</sup> Holly Shrumm et al., 'Exploring the Right to Diversity in Conservation Law, Policy and Practice' (October 2010) 17 Policy Matters, 10–14.

<sup>90</sup> LIFE küresel ölçekte faaliyet gösteren ve hayvancılığın komünite muhafazası yoluyla korunması için uğraşan bir ağıdır.

<sup>91</sup> Kırsal kesimlerde yaşayan insanların aldıkları kararlar ve yayımladıkları beyannameler için bkz. <[www.pastoralpeoples.org](http://www.pastoralpeoples.org)>

<sup>92</sup> Bkz. <[www.fao.org](http://www.fao.org)>

<sup>93</sup> Bkz. <<http://www.pastoralpeoples.org/>>

Gıda ve Ziraat Hayırına Uluslararası Bitki Genetik Kaynakları Sözleşmesi 2004, (ITPGRFA) yine biyokültürel hakların ortaya çıkışına bir örnek teşkil etmektedir.<sup>94</sup> Sözleşmenin 9. Maddesi uyarınca devletler, çiftçilerin bitkilerin genetik kaynaklarının muhafazası ve geliştirilmesi için katkıları başta olmak üzere, çiftçilerin haklarını tanımak ile mükelleftir. Hükümetler çiftçilerin haklarını korumak ve teşvik etmek zorundaysa da, bunları gerçekleştirmek için farklı çeşitlerde yerel önlemler alabilir, dolayısıyla hakların hayata geçirme safhasındaki seçeneklerin sayılamayacak kadar çok olduğundan söz edilebilir. ITPGRFA'nın Yürütme Konseyi bu hakların hayata geçmesi için çalışmaktadır. ITPGRFA çiftçilerin haklarını listelemese de, genel olarak üzerinde anlaşılmış olan tanım, bu hakların biyokültürel doğasına dikkat çekmektedir. Özel olarak, çiftçilerin tarlalardan sakladıkları tohumlarının ve üretim materyallerinin korunması, kullanılması, değiş tokuş edilmesi ve satılması hakları; küresel genetik kaynaklar havuzunun genişletilmesi ve bitkilerin ticari çeşitlerinin geliştirilmesi için yapmış oldukları katkılar sebebiyle tanınma, ödüllendirilme ve desteklenme hakları; ekinlerin genetik kaynaklarına ilişkin meselelerde karar alma süreçlerine katılım hakları sayılabilir.<sup>95</sup>

Bu sözleşmeler uyarınca ve bunları CBD ışığında okuyarak şu sonuca varılabilir ki, biyokültürel haklar, çevresel krize ilişkin devlet önderliğindeki çözümlerin yerini halk önderliğindeki alternatiflere bırakılması için bir hukuki çerçeve olarak düşünülebilir.<sup>96</sup> Neredeyse her CBD kuruluşu: 8. Maddenin (J) fıkrası uyarınca kurulmuş Çalışma Grubu; Erişim ve Menfaat Paylaşımı Çalışma Grubu (ABS); Koruma Alanlarına İlişkin Çalışma Grubu; ve Bilimsel, Teknik ve Teknolojik Tavsiyeye İlişkin Yardımcı Kuruluş da dahil olmak üzere, biyokültürel hakların gelişmesi ve artırılması için verimli alanlar oluşturmaktadır. Böylece, birçok şekilde, bu hakların üçüncü kuşak grup veya dayanışma haklarının bir alt kümesi olarak açığa çıktığını söyleyebiliriz.

Biyokültürel haklara ilişkin gelişmekte olan söylem CBD'den özellikle saymaya değer şu diğer Birleşmiş Milletler ve Uluslararası alanlara bir etki yaratmakta:

<sup>94</sup> ITPGRFA'nın 127 taraf devleti bulunmaktadır.

<sup>95</sup> Çiftçilerin haklarının nasıl ITPGRFA bünyesinde nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin tartışmalar için bkz. <<http://www.farmersrights.org/about/index.html>>. Bu site, çiftçilerin hakları konusunda çok iyi bir kaynak teşkil etmektedir ve Fridtjof Nansen Enstitüsü tarafından yönetilmektedir.

<sup>96</sup> Genel olarak bkz. Brendan Tobin, "Law Giveth and the Law Taketh Away": The Case for Recognition of Customary Law in International ABS and Traditional Knowledge Governance' (October 2010) 17 Policy Matters 16–24.

Dünya Fikri Mülkiyet Organizasyonu – Hükümetler Arası Komite (WIPE-IGC),<sup>97</sup> Gıda ve Ziraat için Genetik Kaynaklar Komisyonu (FAO-CGRFA),<sup>98</sup> Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (UNCCD)<sup>99</sup> ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliğine İlişkin Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC).<sup>100</sup>

Bunun ötesinde, biyokültürel haklara ilişkin sağlam kazanımların, 8. Maddenin (J) fıkrasına ilişkin Çalışma Grubu bünyesinde alındığını belirtebiliriz. 8. Maddenin (J) fıkrası,<sup>101</sup> ki 1993 yılında görece dondurucu bir hüküm olarak anlaşılmıştı, yerli halkların ve yerel komünitelerin siyasal ekolojileri ve hakları için önder bir hükme dönüştü. Örnek olarak *Akwé: Yerli Halkların ve Yerel Komünitelerin kalkınması için sosyal, kültürel ve çevresel etki değerlendirmesi yapılmasına ilişkin Kon Standartları*<sup>102</sup> ve yakın zamandaki *Tkarihwaié:ri Yerli Halkların ve Yerel Komünitelerin kültürel ve fikri*

<sup>97</sup> Dünya Fikri Mülkiyet Organizasyonu Genel Kurulu tarafından Ekim 2000 tarihinde kurulmuştur. Bkz. <<http://www.wipo.int/tk/en/igc/>>. Ayrıca WIPO-IGC müzakerelerinin biyokültürel haklar ile ilişkisi için ayrıca bkz. Intellectual Property and Traditional Knowledge, Booklet no. 2 (WIPO Publication, New York).

<sup>98</sup> FAO-CGRFA gıda ve ziraata ilişkin biyoçeşitlilik ile alakalı meselelerin müzakere edilmesi amacıyla kurulmuştur. Komisyon, 1983 yılında bitkilere ilişkin genetik kaynaklar hakkında çalışmalarda bulunulması amacıyla kurulmuştur. 1995 yılında FAO, Komisyon'un çalışma alanını gıda ve ziraat ile alakalı biyoçeşitlilik ile alakalı bütün alanları kapsayacak şekilde genişletmiştir. Uluslararası Gıda ve Ziraat için Bitkilerin Genetik Kaynakları Sözleşmesi de dahil olmak üzere kuruluşundan bu yana birçok uluslararası ve çok taraflı gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. Bu konuda bkz. Biodiversity for a World Without Hunger: The Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture (FAO, Rome), <[www.fao.org/nr/cgrfa](http://www.fao.org/nr/cgrfa)>; ve Köhler-Rollefson et al., 'Livestock Keepers' Rights: A Rights-Based Approach to Invoking Justice for Pastoralists and Biodiversity Conserving Livestock Keepers' (Ekim 2010) 17 Policy Matters 113–15.

<sup>99</sup> UNCCD 1994 yılında kabul edilmiştir ve 194 taraf devleti bulunmaktadır. Afrika başta olmak üzere çölleşmenin getirdiği olumsuz sonuçlar ile mücadele etmek amacıyla imzalanmıştır ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarına hizmet etmektedir. Sözleşmenin amaçları için bkz. Madde 2. UNCCD ile biyokültürel haklar ilişkisi için bkz. Human Rights and Desertification: Exploring the Complementarity of International Human Rights Law and the United Nations Convention to Combat Desertification, Issue paper 1, Desertification, Land Degradation and Drought (UNCCD, Bonn 2008).

<sup>100</sup> 1992 yılında UNFCCC iklim değişikliğine bir küresel yanıt olarak kabul edilmiştir. 194 taraf devleti olan Sözleşme, insanlığın atmosfere saldırdığı sera gazı emisyonunu kontrol altına almak başta olmak üzere iklim sistemini korumayı amaçlamıştır. Sözleşme 1997 Kyoto Protokolü ile güçlendirilmiştir. Sözleşme uyarınca, 37 endüstrileşmiş devlet ve Avrupa Topluluğu emisyonlarını 2012 yılına kadar 1990'daki oranların yüzde 5 altına düşürmeyi taahhüt etmiştir. Endüstriyelleşmiş devletler iklim değişikliğine karşı öncelikle ulusal düzlemde önlemler almalıdır. Fakat aynı zamanda Protokol uyarınca emisyon değerlerini ülke dışında da düşürmelerine imkan tanınmıştır. Bu konuda bkz. An Introduction to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) and its Kyoto Protocol, Fact Sheet, UNFCCC, February 2011. Sözleşmenin biyokültürel haklar ile ilişkisi için bkz. Peter Wood et al., 'REDD Community Protocols: A Community Approach to Ensuring the Local Integrity of REDD', Outreach, Special Post-COP 15 Issue, 2010, 7.

<sup>101</sup> Detaylı bilgi için bkz. <[www.cbd.int](http://www.cbd.int)>.

<sup>102</sup> CBD taraf devletlerinin 2000 yılındaki beşinci toplantısında kabul edilmiştir.

*miraslarına saygı gösterilmesini garanti eden Etik Davranış Kodu* gösterilebilir.<sup>103</sup> Kodun 2. Maddesi temel amaçlarının yerli ve yerel komünitelerin kültürel ve fikri mirasına saygı gösterilmesini ve biyolojik çeşitliliğin muhafazası ve sürdürülebilir kullanımı için gerekli olduğunu teşvik etmek olduğunu altını çizmiş, bunun 8. Maddesinin (J) fıkrasında ortaya konan hedeflere erişmek için gerekli olduğunu tespit etmiştir.<sup>104</sup>

Son olarak, biyokültürel haklara ilişkin en yakın zamanlı ve büyük ölçekli kazanımın Erişim ve Fayda Paylaşımı Konusunda Nagoya Protokolü'nün<sup>105</sup> Ekim 2010 yılında CBD'ye taraf 193 ülke tarafından kabulü olduğu söylenebilir. Bu kapsamda yerli halkların ve yerel komünitelerin kendi kaderini tayin hakkını tanıyan dört temel biyokültürel hak ortaya konulmuştur. Bunlar kadim bilgilere; genetik kaynaklara; kendi hukuklarıyla ve komünite protokolleri ile özyönetimlere; ve kadim bilgilerin ve genetik kaynakların geleneksel döngünün dışındaki üçüncü kişilerce kullanılması durumunda sağlanılacak faydaya ilişkin haklardır.<sup>106</sup> Her ne kadar bu haklar belirli şartlara bağlanmamış olsa ve sınırlı devlet müdahalesine izin veriyorsa da, siyasal ekoloji konusunda çok önemli kazanımlar olarak görülmelidir.

#### SONUÇ: MÜTEVAZİ BAŞLANGIÇLARDAN GEZEĞENİN NAIPLIĞINE

Yukarıda ortaya koyulan deliller ve bütün seviyelerden karar alıcı ve hukuk yapıcılarının söylemleri dikkate alındığında, biyokültürel hakların üçüncü kuşak hakların bir kategorisi olarak uluslararası alandaki kabulünün gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu hakların uluslararası hukuk alanlarına gereken takdiri görmeden bir giriş yaptıklarından söz edilebilir.

Bu mütevazî doğuş, esas olarak, şu sebeplere bağlı olarak açıklanabilir. Birincisi, biyokültürel haklar üçüncü kuşak hakların açık bir devamı olmaktan çok, biyoçeşitliliğin kaybı krizine ve bunun sonucu olan gıda, sağlık ve ekonomik güvensizliğine bir çözüm olarak ortaya çıktı. Çevre gruplarının lobicilik faaliyetleri ve geniş biçimde ortaya çıkan ampirik deliller sonucunda devletler, çevrenin

<sup>103</sup> CBD taraf devletlerinin 2010 yılındaki toplantısında X/42 önergesiyle kabul edilmiştir.

<sup>104</sup> Kodun biyokültürel hakları ilgilendiren temel özelliklerinden biri İlke 20 kapsamında geleneksel El-Naıplık ile ilgilidir. Bu konuda bkz. <<http://www.cbd.int/decision/cop/?id=12308>>.

<sup>105</sup> Bkz. <<http://www.cbd.int/abs/text/>>. Afrika bağlamında biyokültürel haklar Nagoya Protokolünden önce de tanınmış durumdaydı. Özellikle OAU tarafından hazırlanan Yerel Komünitelerin Haklarının Korunması Konusunda Afrika Hukuk modeli 1997 yılında hazırlanmıştı. 1998 yılında Ougadougou'da gerçekleştirilen OUT devlet başkanları zirvesinde bu model Afrika devletlerinin ulusal hukukunu emsal oluşturacak şekilde kabul edilmiştir.

<sup>106</sup> Bu sonuçlara Nagoya Protokolünün tarafımızca yorumlanmasıyla ulaşılmıştır.

korunması için uyguladıkları yıkıcı ‘ceza ve çit çekme’<sup>107</sup> yaklaşımlarında bir u dönüşü yapmak mecburiyetinde kaldılar. Bu yıkıcı yaklaşım tarihsel olarak kamusal topraklarda yaşayan komünitelerin, devlet kontrolü ve özel mülkiyet lehine marjinalleştirilmesini beraberinde getirmişti. Bu u dönüşü, esasında, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kullanılmasının sağlanması için devletlerin ilgili ekosistemlerdeki komünitelerin kuşaklar arası Naiplik statülerini tanımayı ve bunları korumayı zaruri olarak taahhüt etmeleri anlamına geldi.

İkincisi, biyokültürel haklar diğer üçüncü kuşak hakların aksine devletler için kaygı oluşturacak biçimde bir siyasal kendi kaderini tayin etme hakkını barındırmamakta. Biyokültürel haklar, Rio Sözleşmeleri çerçevesinde, komünitelerin ‘çevre hakları’ olarak ortaya çıkarılmıştır . Bunun sonucunda, biyokültürel haklar ilk olarak devlet egemenliğine hâlel getirmeyecek biçimlerde ‘çiftçilerin hakları,’ ‘besicilerin hakları’ ve ‘kadim bilgilere yönelik haklar’ şeklinde ortaya çıktı.<sup>108</sup>

Biyokültürel haklar aynı zamanda özleri itibariyle etnisite, din veya azınlık statüsüne ilişkin olmamaları ve fakat tarihsel Naipliğe dayanmaları itibariyle diğer grup haklarından da büyük ölçüde ayrılmaktadır. Bu bakımdan, ileri sürülen kendi kaderini tayin etmenin özü, devlet yönetiminden daha etkili olduğu kanıtlanan doğal kaynakların komünite tarafından yönetimine dayanmaktadır.<sup>109</sup>

Üçüncüsü, biyokültürel haklar uluslararası çevre müzakerelerinde ‘biyokorsanlığa’ karşı bir savunma mekanizması olarak ortaya konmuştur. Komüniteler, şirketlerin kendi bilgilerini ve kaynaklarını çalmalarının önüne geçmek için devletten koruma talebinde bulundular. Siyasal olarak endişe verici olan TRIPS müzakerelerinde gelişmekte olan ülkeler biyokültürel hakları birer Devlet iddiası olarak ortaya koymuş ve komüniteleri, tıpkı bireyler ve şirketlerin hamili olduğu gibi, fikri mülkiyet hukukunun *sui generis* hamili olarak ortaya sürmüşlerdir.<sup>110</sup>

Biyokültürel haklar, üçüncü kuşak hakların ve yerlilerin haklarının bir gölge kategorisi olarak bazı özellikler taşımakta, fakat biyoçeşitliliğin sürdürülebilir kullanımı ve korunmasına ilişkin ortaya koymuş olduğu özgün taahhüt ile

<sup>107</sup> Genel olarak bkz. Helene Suich et al. (ed.), *Evolution and Innovation in Wildlife Conservation: Parks and Game Ranches to Transfrontier Conservation Areas* (Earthscan, London 2009), 101.

<sup>108</sup> A.g.e., Kabir Bavikatte and Daniel Robinson, *Towards a People’s History of the Law*.

<sup>109</sup> Theresa N McClenaghan, ‘Why Should Aboriginal Peoples Exercise Governance over Environmental Issues?’ (2002) 51 UNB Law Journal 211–30.

<sup>110</sup> A.g.e., *Intellectual Property and Traditional Knowledge*, Booklet no. 2 (WIPO Publication, New York).

bunlardan ayrılmaktadır. Bu hakların genel geçer üçüncü kuşak haklardan daha geniş hukuki tanınma kazanmasının sebebi ise tabiatları gereği siyasi itirazlara karşı kendi kaderini tayin hakkı gibi diğer grup haklarından daha dayanıklı olmalarıdır.

Biyokültürel haklar, böylece, komünitelerin toprakları ve suları üzerinde sahip oldukları Naipliğin kabul edilmesini amaçlayan kolektif hak tezahürleri olarak anlaşılabilir. Mülkiyet haklarından ayrışmasını Tabiatı mübadele değeri olan, ikame edilebilir ve yabancılaştırılabilir bir meta olarak ele almayı reddine borçludur. Yani özetle, biyokültürel haklar komünitelerin ekosistemleriyle arasındaki Naiplik ilişkisini korumayı amaçlamaktadır.

Biyokültürel haklar her ne kadar topraklarıyla güçlü kültürel ve manevi bağları ile olan komüniteler ile ilişkilendirildiyse de, kalkınma adı altında parkları, sulak alanları, gölleri ve ağaçları katledilen şehir komüniteleri tarafından da talep edilmeleri önünde bir engel yoktur. Yani, biyokültürel hakların gelişiminde şehir nüfuslarının Naipliği de muhtemel bir gelecek olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette, bunun yapılabilirliği şehir komünitelerinin kendi mekanlarına dair biyokültürel ilişkilerini, kadim komünitelerin kendi topraklarına dair gösterdiği ilişkilere benzer biçimde ortaya koyup koyamayacağına saklı olacaktır.

Naiplik etiği veya bakım sorumluluğu, çevreyi muhafaza etme amacı güden çeşitli hakların özünde yatmaktadır. Naiplik, biyokültürel haklar için çok önemli bir söylem biçimi oluşturmaktadır zira hakların etik içeriğini doldurarak toprağa, kültüre, kadim bilgilere, özyönetim vb. tipi haklara dair hakların piyasa temelli olmayan değer yargılarına dayandırılmasını garanti altına alarak çevrenin korunmasına dair aşkın bir sorumluluk biçimi ortaya koymaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı, 1999 yılında biyoçeşitliliğin kültürel ve manevi değerlerine ilişkin bir makale koleksiyonu yayımladı.<sup>111</sup> Bu koleksiyon rahmetli antropolog Darrell Addison Posey tarafından derlenmişti. Posey bir kuşak antropolog ve komünite aktivistine ilham kaynağı olarak biyoçeşitliliğin sağlanması için yerli halkların ve yerel komünitelerin kültürlerini haritalamayı teşvik etmişti. Komünite yaşamının bütünselliğini yansıtacak bir koruma anlayışının, 'haklar bütünü' olarak tanımlanmasının gerekliliğine dikkat çeken ilk çalışmacılardanı. Bu haklara 'kadim kaynakların hakları' (TRR) ismini vermiş ve onları koruma, karşılık alma ve muhafaza için gerekli olan 'haklar bütünü' olarak tarif etmişti. Şu ifadeleri dikkate değer nitelikte:

---

<sup>111</sup> Darrell Addison Posey, *Cultural and Spiritual Values of Biodiversity* (UNEP, Nairobi 1999).

*Kadim kaynakların hakları, kalkınma ve çevresel muhafaza hakkı dahil olmak üzere, yerli halkların ve yerel komünitelerin insan hakları ile kadim kaynakların hakları arasında bir fark olmadığı bilinciyle kültür ve biyolojik çeşitlilik arasındaki ayrılmaz bağlantıyı tanıyan bütünleşik bir hak kavramıdır. Gerçekten aralarındaki bağlantının karşılıklı destekleyici olduğundan söz edebiliriz zira kadim halkların kaderleri dünyanın biyolojik çeşitliliği ile belirlenir ve aynı zamanda kadim insanların kaderleri de dünyanın biyolojik çeşitliliğini belirler. Kadim kaynakların hakları birbirleriyle örtüşen ve birbirlerini destekleyen haklar bütünlerini içerir.<sup>112</sup>*

Biyokültürel haklar kavramı, Posey'in bu fikirlerindeki nüansları ortaya çıkarmaktadır ve bunu, Naipliği kurucu bir ideoloji olarak tanıtarak, komünitelerin yaşam biçimlerini korumak için farklı hakların birbirleriyle bağlandığı bir bütün olarak tanıtarak yapmaktadır.

Biyokültürel haklar böylece materyalizmin biçimleri hakkındaki yeni söylemler ile geleneksel liberalizm eleştirilerini birbirine bağlayabilen bir kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haklar sınırsız bir bağımsızlık anlayışına ilişkin geleneksel ve muhafazakar nitelikte odak noktalarından ziyade, komünitelerin topraklarına ve kaynaklarına sahip çıkmak için gerekli olan haklar arasındaki bağlantıya odaklanır. Biyokültürel haklar çerçevesinde haklar tek başına anlam kazanmaz - insan varlığının bile kendi başına anlamsız olması gibi . Bu haklar ancak ve ancak diğer haklar ile ilişkileri ölçüsünde mana ifade ederler ve Tabiat içerisindeki komünitelerin refahı bağlamında anlamlı hale gelirler.

Ezcümle, biyokültürel hakların en iyi ifadesi, yerli halklar ve yerel komünitelerin Tabiatın Naipliği haklarını korumak için ortaya çıkan hukuki hareketlerin adı olarak anlaşılabilir. Ekolojik olarak oturmuş toplumların Naiplik hakları tanınırsa, komüniteler insanlığa Tabiat ile akrabalıklarını hatırlatabilir, tekrar Tabiatın üyesi olmaları için yardımcı olabilirler ve Tabiata sadece bir metaya ilişkin mübadele değeri vermekten ortaya çıkan zararları giderebilirler.

---

<sup>112</sup> Darrell Addison Posey and Graham Dutfield, 'Beyond Intellectual Property: Towards Traditional Resource Rights for Indigenous Peoples and Local Communities'(International Development Research Centre, Ottawa 1996) 95.